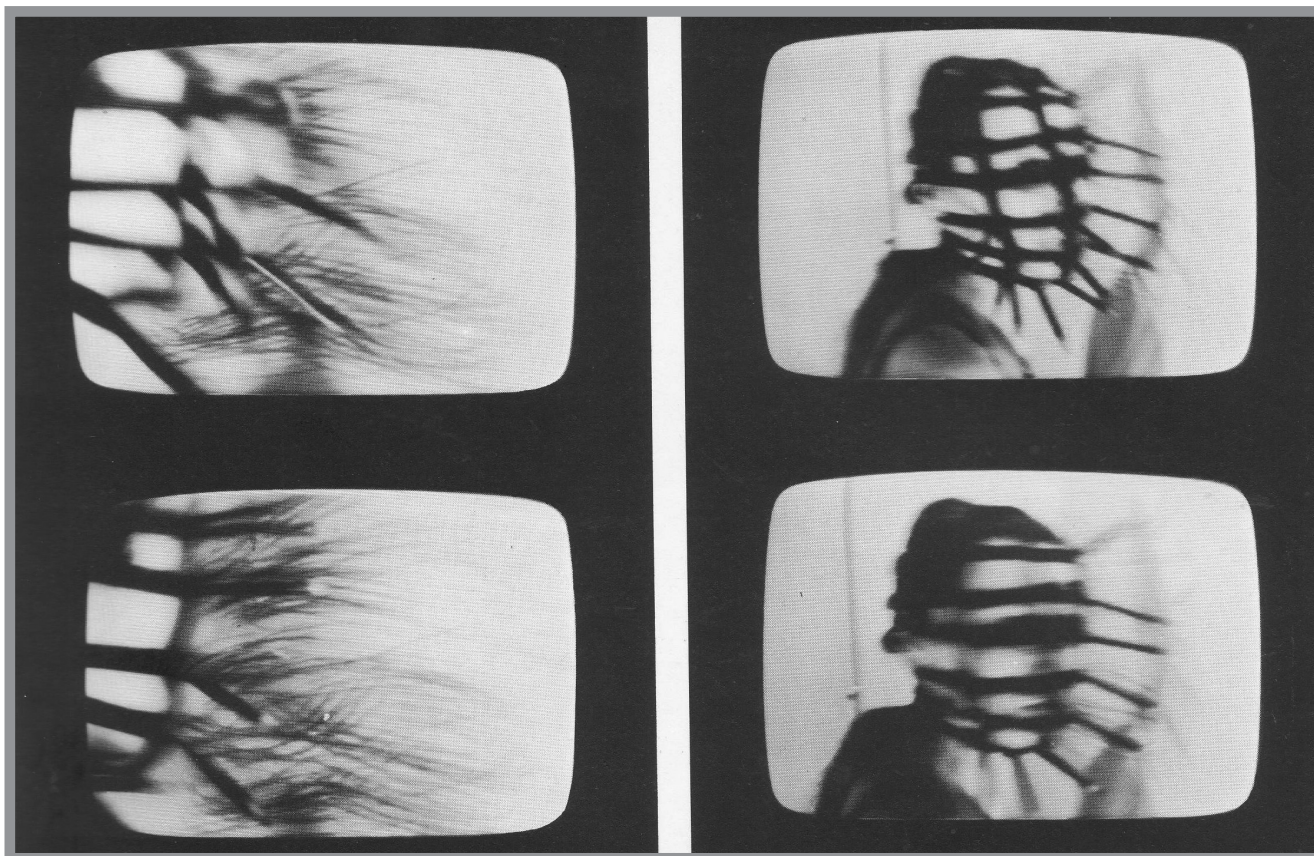

ΤΟ ΜΙΣΟΣ ΓΙΑ ΤΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ; ΑΠΟ ΤΗΝ ΚΡΙΤΙΚΗ ΣΤΙΣ ΠΡΟΓΡΑΦΕΣ

ΝΙΚΟΛΑΣ ΣΕΒΑΣΤΑΚΗΣ

Rebecca Horn

I.

Μια πενταετία ύστερα από την εμφάνισή του στη γαλλική σκηνή των ιδεών, εκδόθηκε και στη χώρα μας το πολυσυζητημένο δοκίμιο του Jacques Rancière με τον τραχύ τίτλο *Το μίσος για τη δημοκρατία*.¹ Και ευθύς εξαρχής πρέπει να τονιστεί ότι πέρα από την όποια, ευμενή ή κριτική, υποδοχή της, η πολιτική σκέψη του Γάλλου φιλοσόφου όπως παρουσιάζεται και σε τούτο το πολεμικό του κείμενο, είναι προκλητική, με την καλύτερη σημασία που μπορεί να έχει ο χαρακτηρισμός αυτός στο χώρο της σύγχρονης κριτικής θεωρίας.

Απλουστεύοντας, κατ' ανάγκη, τα πληθωρικά σήματα που εκπέμπει το κείμενο, θα έλεγα ότι πυρήνας του είναι μια κατά μέτωπο επίθεση σε δυο τουλάχιστον οικογένειες δημόσιου λόγου, πολιτικής και πολιτισμικής ανάλυσης: σε εκείνους, αρχικά, τους λόγους οι οποίοι δικαιολογούν διάφορες μορφές υλικής και διανοητικής ανισότητας ή εκδηλώνουν ενόκληση για τις εξισωτικές «υπερβολές» οι οποίες χρεώνονται στη δημοκρατία, στις συνέπειες αυτού το οποίο ο Claude Lefort αποκαλεί δημοκρατική επανάσταση· αλλά και επίθεση, σφοδρότερη μάλιστα, σε κάποιες άλλες περιγραφές της κοινωνίας και της πολιτικής οι οποίες εξαιτίας κάποιας «σύγχυσης εννοιών» θα δούμε παραπέρα ποιων εννοιών· διολισθαίνουν με τη σειρά τους στο

Ο Νικόλας Σεβαστάκης διδάσκει στο Τμήμα Πολιτικών Επιστημών του ΑΠΘ.

μίσος για τη δημοκρατία, ενώ υποτίθεται ότι ελέγχουν επιμέρους ηθικά και πολιτισμικά τραύματα των καιρών μας. Εν προκειμένω, ο συγγραφέας συνομιλεί με ερεθίσματα και εμπειρίες της γαλλικής σκηνης των ιδεών. Δεν είναι βέβαιο αν ο Έλληνας αναγνώστης ο οποίος δεν έχει γνώση των διαιρετικών γραμμών στα ενδότερα της παρισινής διανοήσης² μπορεί να αναγνωρίσει όλα τα μέτωπα που ανοίγει ο φιλόσοφος και κυρίως, τον τρόπο με τον οποίο το δικό του βλέμμα ενοποιεί και εγκλωβίζει πολύ διαφορετικά μεταξύ τους διαβήματα για να τα προβάλει στο ζοφερό φόντο του αντιδημοκρατικού συναισθήματος. Ίσως όμως να μην έχει και τόση σημασία ποια ονόματα και κείμενα επιλέγει να συζητήσει ή να υπαινικτεί ως αντιπροσωπευτικά δείγματα του μίσους για τη δημοκρατία. Πολύ περισσότερο ενδιαφέρον είναι το όλο αποτύπωμα του επιχειρήματος ως χαρακτηριστικό, θα έλεγα ιδεοτυπικό, ενός ορισμένου όχι πλέον μαρξιστικού³ ριζοσπαστισμού, ενός υβριδικού στοχασμού της χειραφέτησης ο οποίος θέλει να είναι φιλοσοφικά ενήμερος και ικανός να ανταποκριθεί στους μετασχηματισμούς της πολιτικής και της κοινωνίας.

Με την πιο πάνω παρατήρηση εννοώ ότι το στίγμα του φιλοσόφου απηχεί μια ιδιόμορφη εγγραφή του ριζοσπαστικού δημοκρατισμού στην περίμετρο του οποίου συναντούμε αναφορές κοινόχρηστες και σε πλήθος άλλων αναλύσεων που δεν συμμερίζονται τις εννοιολογικές διακρίσεις του Ρανσιέρ. Τέτοιες αναφορές είναι, λόγου χάρη, η ιδιαίτερη έμφαση στη σύγκρουση και στη διαφωνία, η επαναπροσέγγιση μεταξύ του αισθητικού και του πολιτικού και, φυσικά, η κριτική στα λεξιλόγια της συναινετικής διακυβέρνησης και της μεταδημοκρατικής παγίωσης. Όλες αυτές οι συγγενείς ευαισθησίες μιας «άγριας» ή «εξεγερσιακής» δημοκρατίας⁴ ή μιας ρηγματικής «πληβειακής εμπειρίας»⁵ προβάλλονται εδώ στο φως μιας θεώρησης με επίκεντρο την έννοια της ισότητας. Ακριβέστερα: με σημείο αφετηρίας την προϋπόθεση της ισότητας. Σύμφωνα με τον Ρανσιέρ, οι θεσμοί των νεωτερικών συστημάτων αντιπροσωπευτικής διακυβέρνησης είναι «μορφές εγγραφής της ισότητας». Η ίδια η ισότητα, όμως, πρέπει να κατανοηθεί ως εκείνη η προϋπόθεση η οποία και επιτρέπει να απελευθερωθεί μια αμφίρροπη δυναμική επαληθεύσεων και διαψεύσεων στο εσωτερικό συγκεκριμένων κάθε φορά δυνατοτήτων. Σε αντίθεση ας πούμε με τον Αλαίν Μπαντιού, ο Ρανσιέρ δεν απορρίπτει το νομικοπολιτικό πλαίσιο της κοινοβουλευτικής διακυβέρνησης. Το αντιλαμβάνεται ως πεδίο αδιάπτωτης αντιπαράθεσης μεταξύ των ολιγαρχιών και της δημοκρατίας, πεδίο το οποίο προϋποθέτει μια μακρά σειρά εξωκοινοβουλευτικών αγώνων εναντίον του σφετερισμού των θεσμών από τις ολιγαρχίες.

Ποια είναι όμως η ιδιαίτερη λειτουργία της ισότητας; Και πώς συνδέεται με τη δημοκρατία και το «μίσος» προς αυτήν; Η εκδοχή στην οποία επανέρχεται ο Ρανσιέρ επι-

μένει στην ικανότητα καθενός/ καθεμιάς να διεκδικεί μια ίση νοημοσύνη. Η ισότητα είναι «ισότητα όλων με όλους». Θέτει έτσι σε αμφισβήτηση τον εκάστοτε διαιρισμό των δεξιοτήτων, των αρμοδιοτήτων, των χαρισμάτων και των προσόντων. Μια πολιτική χειραφέτησης αναδύεται εκεί όπου επιτελείται κάθε φορά μια υποκειμενοποίηση η οποία παρεμβαίνει δραστικά στην κατανομή των θέσεων, των αξιωμάτων και κοινωνικών λειτουργιών. Η εκάστοτε παρέμβαση η οποία διαταράσσει την οικονομία των θέσεων και των λειτουργιών αναδεικνύει τη δημοκρατία ως ένα διαρκές σκάνδαλο που προκαλεί τον φόβο. Και αυτό συμβαίνει διότι ο μοναδικός τίτλος της δημοκρατίας είναι ότι στηρίζεται στην «απουσία τίτλων», στην έλλειψη διαπιστευτηρίων πρόσβασης του οιοδήποτε, του τυχαίου, στη νοημοσύνη της πολιτικής.

Ήδη με αυτές τις πυκνές επεξηγήσεις γίνεται εν μέρει σαφές τι υποδηλώνει η έκφραση μίσος για τη δημοκρατία. Στη σφαίρα του συγκεκριμένου συναισθήματος εντάσσονται, όπως είναι φυσικό, οι παραδοσιακές συντηρητικές ολιγαρχικές αντιλήψεις για τους άξιους κυβερνήτες και τον ανώριμο λαό ή τις αδαείς μάζες. Η αναφορά στις τιμοκρατικές και αυταρχικές ιδεολογίες του δέκατου ένατου αιώνα είναι χαρακτηριστική για την προέλευση πολλών από τις σημερινές προσεγγίσεις οι οποίες επαναφέρουν στην ημερήσια διάταξη το μοντέλο της μετριοπαθούς διακυβέρνησης των ειδημόνων, της τεχνογνωσίας του «γκουβέρνου», των επιστημών της ηγεσίας και της αποτελεσματικής διοίκησης. Πίσω από αυτές τις εκκλήσεις στην τάξη της πολιτικής και της πολιτικής επιστήμης διακρίνεται η πατερναλιστική σχέση του ποιμένα και της αγέλης, αυτής της αγέλης την οποία οι μείζονες αντιδημοκράτες στοχαστές των νεότερων χρόνων όπως ο Νίτσε αποκαλούσαν «το εργαζόμενο κτήνος».

Το πρόβλημα ωστόσο αρχίζει, κατά τη γνώμη μου, από τη στιγμή κατά την οποία ο Ρανσιέρ διευρύνει προς κάθε κατεύθυνση το κριτήριο εντοπισμού των λόγων οι οποίοι φέρουν το στίγμα του μίσους για τη δημοκρατία. Θα έλεγε κανείς ότι πέρα από τα παραδείγματα τα οποία συζητά –ξεκινώντας από την επίθεση του Πλάτωνα στον αμετροεπή «γάιδαρο» της δημοκρατίας για να καταλήξει σε δοκιμιογράφους της σημερινής Γαλλίας όπως ο Alain Finkelkraut, ο Jean-Claude Milner και η Dominique Schnapper– η ανάλυση κατακεραυνώνει ένα πολύ ευρύ φάσμα κριτικών διαγνώσεων οι οποίες τοποθετούνται τολμηρά και ανορθόδοξα για επιμέρους εκφάνσεις της δημόσιας ζωής στις μεταμοντέρνες «δημοκρατίες» της επικοινωνίας. Κύριος εχθρός του φαίνεται να είναι ένας: το είδος της δημόσιας παρέμβασης η οποία ευδοκιμεί ιδιαίτερα στην Γαλλία της τελευταίας εικοσαετίας από διανοούμενους και ανθρώπους του πολιτισμικού πεδίου. Αυτή η σφαίρα των δημόσιων ιδεών και του ηθικού στο-

χασμού άντλησε έμπνευση από δύο κυρίως μεγάλες αφητηρίες: πρώτον από μια νέα ανάγνωση των προγνώσεων του Τοκβίλ για την άνοδο του ατομικισμού και κατά δεύτερο λόγο από την επίδραση στοχαστών όπως ο Heidegger και η Hannah Arendt. Για αυτό και στο στόχαστρο του βιβλίου θα μπει τόσο η φιλολογία για τον δημοκρατικό ατομικισμό όσο και εκείνες οι διαγνώσεις της σύγχρονης κρίσης που αντλούν από τον τεχνολογικό καταστροφισμό τύπου Heidegger ή εμπνέονται από μια σύλληψη της πολιτικής σε απόσταση από τη σφαίρα του κοινωνικού και των κοινωνικών συγκρούσεων.

Στο συγκεκριμένο βιβλίο είναι ωστόσο η νεοτοκβιλιστική σκέψη η οποία χρεώνεται την εννοιολογική σύγχυση που οδηγεί, πάντοτε κατά τον Ρανσιέρ, σε πολλές από τις όψιμες επανεκκινήσεις του «μίσους για τη δημοκρατία». Ποιο κακό γέννησε λοιπόν, η στρεβλή και επιλεκτική ανάγνωση της *δημοκρατίας στην Αμερική*; Η απάντηση είναι σαφής: τη σύγχυση μεταξύ των εννοιών της δημοκρατίας, της σύγχρονης μαζικής κοινωνίας και των ατομικιστικών ηθών-στάσεων. Με άλλα λόγια, σύμφωνα με τον Ρανσιέρ, ο νεοτοκβιλισμός αστερισμός νομιμοποίησε μια συζήτηση περί δημοκρατίας με τους όρους καθορισμένων – κατά τεκμήριο επιλήψιμων – τρόπων ζωής οι οποίοι υποτίθεται ότι ενσαρκώνουν την γενική ηθική οικονομία του τεχνοεμπνευματικού πολιτισμού. Αυτή η σύγχυση συμβάλλει σε μια «αποπολιτικοποίηση της δημοκρατίας». Φαίνεται όμως, ότι οδηγεί και σε κάτι πολύ χειρότερο: οδηγεί, διατείνεται ο Ρανσιέρ, σε μια στρεβλή παρουσίαση των απειλών τις οποίες αντιμετωπίζει η République, η Δημοκρατική πολιτεία και η πολιτικο-συμβολική της αρχιτεκτονική.

Εδώ χρειάζεται πάλι να υπενθυμίσουμε ότι ο συγγραφέας εναντιώνεται στο είδος πολιτικής σκέψης και δημόσιας ευαισθησίας το οποίο εμφανίζεται ως μια σειρά διανοητικών δεσμεύσεων για τη διάσωση και ανανέωση των ηθικοπολιτικών αρετών του ρεπουμπλικανικού συμβολαίου. Σε καμιά περίπτωση δεν τίθεται εδώ θέμα κάποιας «αβασίλευτης δημοκρατίας» έτσι όπως υπονοεί η αναγκαστικά αμήχανη ελληνική απόδοση του όρου République. Ο Ρανσιέρ θέλει απλώς να πει ότι στη σκηνή των «αφοριστικών» δημόσιων λόγων η θέση, για παράδειγμα, ενός Ρεζί Ντεμπρέ (υπεράσπιση της δέσμευσης σε έναν πολιτικό δημόσιο χώρο, σε μια υψηλή συμβολική της ελευθερίας και της αδελφότητας) είναι απλώς η άλλη όψη των νεοσυντηρητικών νοσταλγών μιας «ελιτιστικής υπερβατικότητας». Κατά την άποψή του, ο ρεπουμπλικανισμός, ακόμα και αν επιδιώκει να είναι κοινωνικός και αντι-ολιγαρχικός, αριστερός δηλαδή, δεν μπορεί παρά να συμμαχίζεται τις μνησικακίες των αιώνιων εχθρών της δημοκρατίας, της κάστας εκείνης που υπερασπίζεται, εμμέσως ή απροκάλυπτα, τα ολιγοπώλια του πλούτου, της γνώσης και της υψηλής παιδείας.

Ας σταθούμε όμως, κάπως περισσότερο στο πεδίο του μίσους για τη δημοκρατία για να λογαριάσουμε τι μένει έξω από αυτό και όχι πλέον τι θα μπορούσε να είναι από την πλευρά της δημοκρατικής χειραφέτησης. Αν ακολουθήσει κανείς τις καταδικαστικές κρίσεις του Ρανσιέρ ελάχιστοι πλέον είναι εκείνοι οι οποίοι απαλλάσσονται από το άγος του αντιδραστικού. Από τον μακαρίτη Κρίστοφερ Λας μέχρι τους Ζίζεκ και Μπαντιού, από τους ψυχαναλυτές που εντοπίζουν τις «καθημερινές διαστροφές»⁶ της δημοκρατίας των καταναλωτών μέχρι τους υπερασπιστές ενός δημόσιου σχολείου της μάθησης και όχι του «δημιουργικού παιχνιδιού», όλοι τους κολυμπούν στα σκοτεινά νερά του μίσους για τη δημοκρατία. Είπαμε ήδη ότι το επιχείρημα διευρύνει αλόγιστα την παράταξη των αντιδραστικών μανδρινών, των επιγόνων του Πλάτωνα και κάθε ολιγαρχικής μεταφυσικής. Από αυτή την άποψη το συγκεκριμένο διάβημα, όσο διαφορετικές και αν είναι οι προθέσεις και οι θεωρητικές του πρόνοιες, θυμίζει τις τραβηγμένες από τα μαλλιά ερμηνευτικές στρατηγικές ενός Zeev Sternhell ή ενός Richard Wolin: την τάση δηλαδή να θυσιάζονται με περισσή ευκολία κρίσιμες αποχρώσεις και σημαντικές διαφορές για να καταδειχθεί ο «φασισμός» ή ο «αντιμοντερνισμός» του ενός ή άλλου συγγραφέα και ολόκληρων ρευμάτων.

Ξεκινώντας από την προϋπόθεση της ισότητας –ως πρωτίστως διανοητικής, ίσης νοημοσύνης– ο Ρανσιέρ θεωρεί ότι η πολιτική της δημοκρατίας αντιμάχεται τη «φυσική» λογική των τίτλων, τη διακυβέρνηση των κοινωνικών ικανοτήτων. Δημοκρατική είναι έτσι, η εκάστοτε δυναμική η οποία μετατοπίζει τα δεδομένα όρια μεταξύ ιδιωτικού και δημόσιου, κοινωνικού και πολιτικού. Όπως γράφει χαρακτηριστικά: «Η δημοκρατία, μακράν του να είναι η μορφή ζωής ατόμων αφοσιωμένων στην ιδιωτική τους ευδαιμονία, είναι λοιπόν η διαδικασία πάλης ενάντια σε τούτη την ιδιωτικοποίηση, η διαδικασία διεύρυνσης της εν λόγω σφαίρας» (σ. 84).

Στο τελευταίο μέρος του δοκιμίου συναντούμε μια πολύ ενδιαφέρουσα κριτική στον λόγο των ελίτ που επαγγέλλονται τον εκσυγχρονισμό εναντίον των «αρχαϊκών» καθηλώσεων. Η υπόθεση του Ρανσιέρ ότι ο επαναλαμβανόμενος φορτικά «αντι-λαϊκισμός» κινητοποιείται συνήθως για να απαξιώσει τα αιτήματα και τις διεκδικήσεις των αδύναμων στρωμάτων αποσιωπώντας τα προνόμια και τις εξουσίες των ισχυρών, είναι μια πολύ χρήσιμη υπενθύμιση με πολλούς αποδέκτες και στη δική μας αγορά των ιδεών. Το ίδιο φαίνεται να ισχύει και για κάποιες, από νεοσυντηρητική σκοπιά, μελοδραματικές καταδίκες του καταναλωτικού υλισμού: και αυτές κατά κανόνα στρέφονται εναντίον όσων έχουν λιγότερη αγοραστική δύναμη ή ενδεχομένως εναντίον εκείνων που είναι λιγότερο προικισμένοι με επαρκές πολιτισμικό κεφάλαιο. Η εν γένει απο-

μυθευτική προσέγγιση στο συμβατικό «αντι-λαϊκιστικό» οπλοστάσιο των κυρίαρχων κύκλων συμβάλλει εδώ θετικά στην αντίκρουση των στερεότυπων της γνωστής, και σε εμάς, κυβερνώσας ηθικολογίας. Θα έλεγα, τέλος, ότι θα μπορούσε να θεωρηθεί πειστικό και εκείνο το μέρος της ανάλυσης το οποίο εντοπίζει τη διολίσθηση ορισμένων ευαισθησιών του γαλλικού ρεπουμπλικανισμού σε κριτικές ευκολίες. Για παράδειγμα, η κριτική στις τάσεις εισβολής του «κοινωνιακού» [societal] στη σχολική ζωή και οι ανησυχίες πολλών διανοουμένων για την κατάλυση της συμβολικής τάξης της μάθησης τείνει συχνά να αναλώνεται σε μια μονομερή ελεεινολόγηση της «βάρβαρης άγνοιας» των νέων ή ακόμα χειρότερα σε κηρύγματα περί αξιοκρατίας σε έναν κόσμο αλλοίωσης των ποιτήτων και της «αριστείας». Η αντίδραση στον κοινωνιολογικό μιζεραμπιλισμό μπορεί να στραφεί σε έναν ελιτισμό της επιλογής και της αυστηρής αξιολόγησης στον οποίο μένουν εκτεθειμένοι και εν τέλει χάνουν οι πιο αδύναμοι κοινωνικά και οικονομικά. Αλλά αυτός ο ελιτισμός των διακρίσεων δεν είναι κανόνας και η ισοπέδωση προς την οποία ρέπει η πολεμική του Ρανσιέρ αδικεί κατάφωρα την πολύ πλούσια συζήτηση πολλών χρόνων για την κρίση του δημόσιου σχολείου και των μορφών μετάδοσης της γνώσης.⁷ Σε κάποιες ωστόσο περιπτώσεις –και εδώ οι επικρίσεις του φιλοσόφου είναι ευθύβολες– η έμφαση στις παθολογίες του σύγχρονου «ανοικτού» σχολείου και σε συγκεκριμένους τρόπους ζωής εκτρέπεται σε σωφρονιστικό μαστίγωμα του δημοκρατικού ατόμου και των «καπρίτσιων» του: προβάλλει έτσι μια μονομερή κριτική η οποία αποσιωπά αν δεν υποτιμά θεωρητικά τους όρους κοινωνικής αναπαραγωγής πολλών από τις ατομικές συμπεριφορές και τις ηθικές στάσεις οι οποίες προσεγγίζονται ως συνέπειες μιας υπέρμετρης δικαιοκρατίας.

2.

Στο συγκεκριμένο δοκίμιο ο Ρανσιέρ κάνει ακριβώς αυτό το οποίο προσάπτει στους αντιπάλους του: αφορίζει και προγράφει με συνοπτικές διαδικασίες. Αρνείται να λάβει υπόψη του τις εύλογες μορφές δυσφορίας οι οποίες έχουν αναδείξει καίρια ζητήματα για τη φθορά των ηθικών πόρων της δημόσιας ζωής, του κοινωνικού δεσμού και της κριτικής ατομικότητας. Διαχωρίζοντας πλήρως το ερώτημα για τη δημοκρατία από το ζήτημα των ηθικών-υποκειμενικών συνθηκών της δημοκρατικής και ριζοσπαστικής πολιτικής αντιμετωπίζει κάθε απορία για την κατασκευή ενός υπερμοντέρνου νεοφιλελεύθερου ατόμου ως σύμπτωμα αντιδημοκρατικής δαιμονολογίας. Κατά τον Ρανσιέρ η όποια συζήτηση, έστω αποσπασματική, «αφοριστική» και ενδεής, για τις παθολογίες της σύγχρονης υποκειμενικότητας αποκρύπτει πάντοτε μια ομολογία πίστης στις ολιγαρχίες της γνώσης, του πλούτου και της

γέννησης. Ο καλός ριζοσπάστης καλείται λοιπόν να αδιαφορήσει για τα «τηλεπαιχνίδια, τις υπεραγορές, τον καταναλωτισμό κλπ» για να αποφύγει τη σύνδεση της δημοκρατίας με τη διακυβέρνηση του πληθυσμού και την αστυνόμευση των ηθών. Και όχι μόνον αυτό: κάθε σκέψη η οποία εξακολουθεί να ενδιαφέρεται για τα ηθολογικά συμφραζόμενα μιας άλλης δημόσιας και κοινωνικής κουλτούρας στιγματίζεται παρομοίως ως αντιδραστική. Κατ' αυτόν τον τρόπο όσοι δεν έχουν σημείο αφετηρίας την ισότητα όλων με όλους αλλά το υπαρκτό πυκνό δίκτυο των ανισοτήτων σε έναν κόσμο κυβερνημένο από τα απεριόριστα «θέλω» των καταναλωτών του θεωρούνται με τη σειρά τους υπότροποι στο ίδιο κακό.

Θα μπορούσε όμως να προσάψει κανείς σε αυτή την προσέγγιση υπερβολική ελαφρότητα καθόσον απωθεί σημαντικά ερωτήματα συσχετιζόμενα με τις τάσεις αρνητικής ολοκλήρωσης της νεωτερικότητας. Και το ερώτημα που θα άξιζε να τεθεί εδώ είναι το εξής: άραγε οι αγώνες για τη διεύρυνση της δημόσιας σφαίρας, για την αναγνώριση της φωνής των δίχως φωνή, δεν υποθηκεύονται και από τους πολλαπλούς τρόπους με τους οποίους κατασκευάζεται ο νεοπολίτης ως άτομο-πελάτης και αποθεσμοποιημένος εαυτός; Η επέκταση του κυνισμού, του ρηχού παροντισμού, των φαντασιώσεων στη βάση μιας επίπλαστης ευημερίας είναι μήπως ζητήματα αδιάφορα για την έννοια και τις πρακτικές της χειραφέτησης;

Είναι σημαντική φυσικά η υπόμνηση ότι η δημοκρατία δεν πρέπει να εκχωρείται σε μορφές ζωής που αναπτύσσονται σε συστήματα με ολιγαρχικούς θεσμούς και τεράστιες κοινωνικές ανισότητες. Όταν όμως η ίδια τούτη υπόμνηση θέλει να στηρίξει τη δογματική απόφαση ότι όσοι συζητούν το ζήτημα της illimitation, του υπέρμετρου πολλαπλασιασμού επιθυμιών δίχως όρια είναι «αντιδραστικοί», τότε υπάρχει σοβαρό πρόβλημα. Και το πρόβλημα ξεκινά πιστεύω από το ότι η στρατηγική του επιχειρήματος βασίζεται εξ αρχής στην κατάχρηση αμφίβολων εκλεκτικών συγγενειών για να αποδειχθούν οι διαχρονικές εμμονές των διανοητών της ολιγαρχίας.

Ας δούμε ενδεικτικά μια από τις πολλές αφοριστικές εξηγήσεις που υποκύπτουν σε αυτήν την δημαγωγική σύγκριση η οποία παραγνωρίζει τα τεράστια ιστορικο-πολιτισμικά χάσματα μεταξύ πολύ διαφορετικών εποχών:

Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο η δημοκρατία δεν μπορεί να πάψει να προκαλεί το μίσος. Επίσης, είναι ο λόγος για τον οποίο το μίσος τούτο είναι πάντοτε μεταμφιεσμένο: ως περιγελαστική διάθεση ενάντια στα γαϊδούρια και τα άλογα, στην εποχή του Πλάτωνα, ως οργισμένοι λίβελοι ενάντια στις εκστρατείες της Benetton ή τις εκπομπές του Loft story στην εποχή της κουρασμένης πέμπτης Γαλλικής Δημοκρατίας. Κάτω από αυτές τις χαριτωμένες ή τραχιές μάσκες, το μίσος έχει ένα αντικείμενο πολύ πιο σοβαρό. Στοχεύει την ανυπόφορη εξισωτική προϋπό-

θεση της ίδιας της ανισότητας (...). Η «διακυβέρνηση του οποιουδήποτε» είναι προορισμένη να προκαλεί το απέραντο μίσος όλων όσοι έχουν να παρουσιάσουν τίτλους για τη διακυβέρνηση των ανθρώπων: γέννηση, πλούτο ή επιστήμη. (σ. 130-131)

Με ποια έννοια άραγε η εύλογη κριτική στις κοινωνικές σχέσεις της τηλε-πραγματικότητας και στις λογικές της διαφημιστικής βιντεόσφαιρας είναι «το ίδιο πράγμα» με τις πλατωνικές περιγραφές του δημοκρατικού γαϊδάρου; Τι πρέπει να σκεφτεί κανείς εδώ για μια πλούσια παράδοση κριτικής σκέψης για τους διάφορους σχηματισμούς του «κακού απείρου» στην καπιταλιστική τεχνοοικονομία, στην ηθική ζωή, στη σύγχρονη τέχνη; Αρκεί μόνο να ακούσει κανείς τα λόγια όσων εμπλέκονται, ως επιτελικοί ιθύνοντες ή ακόμα και ως παίκτες στην ψυχαναγκαστική αγορά του life-style για να εισπράξει ένα παρόμοιο αποστομωτικό επιχείρημα: ότι η κριτική σε τούτες τις πρακτικές συνιστά επίδειξη κάποιας αυταρχικής αυθεντίας η οποία στρέφεται εναντίον των «επιλογών του οποιουδήποτε».

Η βεβαιότητα ότι κάθε συζήτηση περί κακού απειριοριστου⁸ στιγματίζει απλώς τη διεκδίκηση ισότητας «αυτών που δεν έχουν τίτλους» μετατρέπει σε καρικατούρα μια ολόκληρη γενιά ερωτημάτων τα οποία δεν αφορούν πλέον μόνο τη σχέση μεταξύ των ανθρώπων αλλά και τη σχέση των ανθρώπων με τον φυσικό κόσμο και τη βιόσφαιρα. Θα συμπεράνει κανείς λοιπόν, ότι η χειραφετική σκέψη πρέπει να αδιαφορεί για το ζήτημα των ορίων επειδή, για παράδειγμα, ένας ορισμένος λόγος περί λιτότητας και αυτοπεριορισμού των επιθυμιών έχει γίνει αντικείμενο σφετερισμού από τις αντιδημοκρατικές ελίτ; Τον ίδιο σφετερισμό δεν ανακαλύπτουμε καθημερινά και σε σχέση με τη δημοκρατική, συμμετοχική, δημοφιλική ρητορική; Τι σημαίνει αυτό; Ότι επειδή η «δημοκρατία» έχει γίνει το περιφερόμενο σημαίνον όλων των δημόσιων λόγων θα πρέπει μήπως να την παραχωρήσουμε και αυτήν στο βασίλειο της ανοησίας;

Εδώ θα μπορούσε να επισημανθεί και κάτι ακόμα. Ο τρόπος με τον οποίο προσεγγίζει ο Ρανσιέρ την εμπειρία της χειραφέτησης ως επιβεβαίωση αυτού που ήδη προϋποτίθεται, της ισότητας όλων με όλους, έχει πολλές πιθανότητες να είναι ελκυστικός στο χώρο των νέων ριζοσπαστισμών. Για να μην υπάρχει καμιά παρεξήγηση: η προσέγγιση αυτή αναδεικνύει αμφιβολίες που πρέπει να μας απασχολούν όλους. Υπό μορφή ερωτημάτων σταχυολογώ κάποιες από αυτές: ποιο είναι λοιπόν το καθεστώς αναγνώρισης των πολιτικών ικανοτήτων σε μια αυτοαναπαράγόμενη και περικλειστη πολιτική τάξη, πώς ορίζεται σήμερα το παιχνίδι της πολιτικής γνώσης και της διανοητικής επάρκειας, ποιες σχέσεις εξάρτησης και στρεβλής αντιπροσώπευσης εγκαθιστά στις κοινωνίες μας ο λόγος των ειδικών και των διευθυντηρίων του πολι-

τισμού; Η δε σύλληψη της πολιτικής ως ατέρμονης μάχης «για να μάθουμε ποια ομιλία αναγνωρίζεται ως επιχείρημα και ποια άλλη εξομοιώνεται με το παράπονο»⁹ δεν μπορεί παρά να συναντήσει τη συμφωνία όλων όσοι αμφισβητούν τον κατεστημένο διαχωρισμό μεταξύ σοβαρής πολιτικής και διαμαρτυρίας, μεταξύ έλλογης διακυβέρνησης και ανεύθυνου «ακτιβισμού» κλπ.

Έχω παρόλα αυτά την εντύπωση ότι όλα αυτά τα ενδιαφέροντα νεύματα υποχωρούν κάτω από ένα άλλο πλέγμα σημασιών το οποίο περνά σε πρώτο πλάνο στο συγκεκριμένο δοκίμιο. Οι λεπτές διακρίσεις εύκολα θα παραμεριστούν για να παραμείνουν στην επιφάνεια τα δημοκολακευτικά μηνύματα:

- Η ενοχοποίηση των «ολιγαρχικών» μηχανισμών μετάδοσης της γνώσης υπό τα λάβαρα της αντι-αυθεντίας. Όπως διάβασα πρόσφατα από κάποιους που διεκδικούν μια «postmodern resistance» η ίδια η απαίτηση της ανάγνωσης, της παράδοσης του βιβλίου πρέπει να θεωρηθεί μηχανισμός επιβολής της εξουσιαστικής αυθεντίας. Φυσικά, η ανοησία αυτή δεν μπορεί να χρεωθεί σε καμιά θεωρητική δικαιολόγηση: αναφέρομαι απλώς στον αιώνιο μηχανισμό της βλακείας που μοιάζει να είναι αφάνταστα επινοητικός στις δημοκρατίες μας.

- Μια πρόσληψη της χειραφέτησης ως ελεύθερης πρόσβασης όλων σε όλα (πρόσφατη μετάφραση: ο μικρομεσαίος «κομμουνισμός» τύπου εγκώμιο της πειρατείας, free downloading και ελεύθερων διοδίων για τα αυτοκίνητα)

- Μια πενιχρή έννοια ριζοσπαστικής πολιτικής ως αισθητικής περφόρμανς που διακόπτει προσωρινά και αναστατώνει τους όρους μιας «αστυνομικής» ρουτίνας.

- Η αποκοπή, τέλος, των πολιτικών μας πρακτικών από κάθε ορίζοντα διαμόρφωσης βούλησης, καθώς παρόμοιες «μεταφυσικές» μέριμνες διαιωνίζουν κατά τον Ρανσιέρ τις αυθαίρετες αξιώσεις κάποιου προνομιούχου υποκειμένου της γνώσης ως κατόχου της αλήθειας. Αυτός ο τελευταίος, φυσικά, ο «δάσκαλος» [maître] για να είναι αληθινός δημοκράτης πρέπει να παραδεχτεί δημόσια ότι είναι αδαής, πρέπει ενδεχομένως να αδειάσει τη γωνιά και στο κενό το οποίο αφήνει η απόσυρσή του να εκτυλιχτούν επιτέλους τα ελεύθερα διαδραστικά παιχνίδια των ίσων.

Υποθέτω ότι μια κάποια καρναβαλική εκδοχή του ριζοσπαστισμού, προσανατολισμένη, όπως λέγεται τώρα τελευταία, στη χαρά και όχι στη μελαγχολία,¹⁰ θα έβρισκε αρκετή έμπνευση στους όρους που παρέχει ο Ρανσιέρ. Εδώ για παράδειγμα, θα μπορούσε να βρει έρεισμα η φαντασίωση ενός δημοκρατικού κομμουνισμού ως γενικευμένης πρόσβασης σε μια απείρως φιλόξενη αφθονία, ως ευτυχούς ανάμιξης των ρών της επικοινωνίας και των διευκολύνσεων τις οποίες παρέχει ο πλούτος και οι νέες τεχνολογίες. Για να απελευθερωθεί, επιτέλους, ένα παρόν

δίκως τραύματα, για να υπάρξει δηλαδή η υλιστική κατάφαση στο αισθητό δίκως «θεολογικές» περιπλοκές.

Το έδαφος υπάρχει και είναι ευνοϊκό. Η συγκυρία της οικονομικής κρίσης καθιστά εκτός εποχής τον προ-υφεσιακό ηδονιστικό ατομικισμό επαναφέροντας στο προσκήνιο μια διακυβέρνηση των καταπιεστικών απωθήσεων (δημοσιονομική λιτότητα, συμπίεση των εισοδημάτων των μεσαίων τάξεων, πανικός των προγνώσεων, άγχη καθοδικής κινητικότητας). Σε μια τέτοια καταθλιπτική συγκυρία φαίνεται ίσως πολύ ελκυστικός ο πειρασμός ενός νεοριζοσπαστισμού που αντιλαμβάνεται τον εαυτό του ως ιλαρή γενίκευση/καθολίκευση του ηδονιστικού ατομικισμού εναντίον της στενόχωρης οικονομικής διακυβέρνησης, μιας ζοφερής παγκόσμιας οικονομικής αστυνομίας. Για τον Ρανσιέρ δεν έχει εξάλλου νόημα κάποια ιδιαίτερη κουλτούρα της ριζοσπαστικής δημοκρατικής χειραφέτησης, ένα ήθος της χειραφέτησης. Αυτό το ήθος θεωρείται εν πολλοίς ήδη παρόν και ενεργοποιημένο στις υπάρχουσες εμπειρικές πρακτικές οι οποίες απλώς εμποδίζονται από τα φυσικά πλέγματα και τις αναπαραστάσεις της ανισότητας: είναι δηλαδή η αυτονόητη αναγνώριση του ηδονιστικού ατομικισμού ως μαζικού, οικουμενικού κεκτημένου, ως κοινής ιδιοκτησίας όλων και όχι πια των «λίγων και εκλεκτών». Το αν αυτή η καθολίκευση προσκρούει εδώ και καιρό σε πολλών ειδών όρια –ηθικά, οικολογικά, ψυχικά– αυτό ουδόλως ενδιαφέρει τη συγκεκριμένη σκέψη. Χειραφέτηση σημαίνει εδώ κάτι ανάλογο προς τη γνωστή νεοφιλελεύθερη επαγγελία για διάχυση του πλούτου προς τα κάτω. Ο ριζοσπάστης θα προσθέσει ότι κάτι τέτοιο δεν μπορεί να συμβεί δίκως να χάσουν οι ελίτ, δίκως δηλαδή να υπονομευτεί ο ισχύων «μερισμός του αισθητού» από τη διεκδίκηση της ισότητας και την μετατόπιση των ορίων του ιδιωτικού και του δημόσιου.

Αν έτσι έχουν τα πράγματα, τότε αισθάνομαι την ανάγκη να αναγνωρίσω ότι πολλά από όσα θα έπρεπε να απασχολούν τη σκέψη της χειραφέτησης έχουν εντοπιστεί, έστω με όρους που είναι ασφαλώς συζητήσιμοι, από άλλες πλευρές της κοινωνικής και πολιτισμικής σκέψης. Η μεθοριακή γραμμή μεταξύ προόδου και αντίδρασης, ριζοσπαστισμού και κομφορμισμού δεν βρίσκεται εκεί όπου τη θέλει ο Ρανσιέρ: ενδέχεται να είναι ένα σύνορο πολύ πιο αινιγματικό από όσο το φαντάζεται η υψηλή τέχνη του αναθέματος...

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

- 1 Jacques Ranciere, *Το μίσος για τη δημοκρατία*, μετάφραση- επίμετρο Βίκυ Ιακώβου, εκδόσεις Πεδίο, Αθήνα, 2010, σειρά: Σύγχρονες Κοινωνίες, υπεύθυνη: Ξένια Χρυσόχου.
- 2 Για παράδειγμα, κάποιοι που αγνοεί τις έριδες για το σχολείο και τη νέα παιδαγωγική, έριδες οι οποίες έφεραν σε αντιπαράθεση τους «ριζοσπάστες κοινωνιολόγους» μαθητές του Bourdieu και τους «νέους αντιδραστικούς» δοκιμιογράφους στο στιλ του Alain Finkelkraut αλλά και ανεξάρτητους φιλοσό-

φους όπως ο Jean-Claude Michéa δεν θα μπορούσε εύκολα να καταλάβει το ιερό μένος του Ρανσιέρ εναντίον όσων στιγματίζουν το «άτομο/ καταναλωτή» και τις «επιθυμίες του». Το ίδιο ισχύει και για τις ιδιαίτερες θέσεις που ταυτίζονται τα τελευταία χρόνια με μια ρεπουμπλικανική σκέψη ευαίσθητη στην προτεραιότητα του πολιτικού. Ο έμμενος αντι-ρεπουμπλικανισμός του Ρανσιέρ σχετίζεται βεβαίως με την αυξημένη ορατότητα των ιδεών αυτών και μέσα στην Αριστερά.

- 3 Δεν μπορούμε πλέον να μιλούμε για κάποιο είδος μαρξισμού εφόσον ο Ρανσιέρ έχει ξεκόψει πλήρως από κάθε κοινωνιολογική αναπαράσταση των ανταγωνισμών με ταξικούς όρους.
- 4 Βλ. Miguel Abensour, *La démocratie contre l'Etat. Marx et le moment machiavélien*, Collège Internationale de Philosophie, Puf, 1997.
- 5 Βλ. το ενδιαφέρον βιβλίο του Καναδού πολιτικού στοχαστή Martin Breugh, *L'expérience plébéienne. Une histoire discontinue de la liberté politique*, Payot, 2007. Ο Breugh εμπνέεται ρητά από τον τρόπο με τον οποίο ο Ρανσιέρ αποδίδει «το πραγματικό νόημα της πληβειακής εμπειρίας» (σ. 19) και παραπέμπει μάλιστα στη διάκριση του Francis Dupuis-Peri ανάμεσα σε θεσμούς και πολιτικές πρακτικές «αγοραφοβικές» και «αγοραφιλικές» εννοώντας με αγοραφοβία αυτό που ο Ρανσιέρ αποκαλεί, με ακραία πολεμικούς τόνους, μίσος για τη δημοκρατία.
- 6 Βλ. τα βιβλία του ψυχαναλυτή Jean-Pierre Lebrun *Un monde sans limites. Essai pour une clinique psychanalytique du social*, Paris, Érés, 1997 και τον συλλογικό τόμο υπό την επιμέλεια του ίδιου με τον τίτλο *Les perversions ordinaires. Vivre ensemble sans autrui*, Denöel, 2007. Σε μια συνέντευξή του στο περιοδικό Vacarme (τ. 48, καλοκαίρι 2009) –όπου παρουσιάζονται και οι απαντήσεις των Miguel Abensour και Jean-Luc Nancy– ο Ρανσιέρ θα συμπεριλάβει στους υπονομευτές της δημοκρατίας πολλούς και διάφορους: από τον Ζαν Μπωντριγιάρ και τον Μαρσέλ Γκωσέ μέχρι κάποιους δίκως όνομα «λακανικούς ψυχαναλυτές» και εν γένει όλους όσοι μετατοπίζουν τη συζήτηση περί δημοκρατίας στο άτομο/καταναλωτή και στον ατομικισμό. Στην ουσία εδώ τίθεται εκτός «κόμματος» το μεγαλύτερο μέρος της ζωντανής κριτικής σκέψης των τελευταίων δεκαετιών!
- 7 Μια καλή συνοπτική εξιστόρηση της υπερδεκαετούς διαμάχης ανάμεσα σε ρεπουμπλικάνους και οπαδούς της νέας παιδαγωγικής βρίσκει κανείς στο μπλογκ του Daniel Arnaud, Βλ. τα κείμενά του με τον τίτλο *Pédagogues et républicains: la parole de l'enfant au coeur de la querelle*. <http://genera69.blogs.nouvelobs.com>].
- 8 Σε ένα εξαιρετικό του κείμενο, ο ψυχαναλυτής και φιλόσοφος Dany-Robert Dufour θέτει το ζήτημα των δημιουργών που δυσκολεύονται πια να προκαλέσουν απευθυνόμενος ειρωνικά στους «υπερμοντέρνους» ριζοσπάστες περφόρμερς. Το κείμενο αρχίζει χαρακτηριστικά ως εξής: «Η σύγχρονη τέχνη είναι επαναστατική_ κατά συνέπεια όσοι δεν την εκτιμούν είναι είτε σκέτοι αντιδραστικοί είτε αντιδραστικοί που αγνοούν ότι είναι τέτοιοι, δηλαδή νεοαντιδραστικοί». Βλ. Dany Robert-Dufour, «Créateurs au mal de provocation», *Le Monde diplomatique*, Απρίλιος 2010, σ. 3.
- 9 Από τη συνέντευξη του Ρανσιέρ στην Βίκυ Ιακώβου στο τέλος του βιβλίου, σ. 144-145.
- 10 Ο στιγματισμός της μελαγχολίας ως αντιδραστικής είναι μια κληρονομιά με πολλούς καλούς προγόνους. Δεν χρειάζεται να πω ποιους.